

१७ वा अ

पाने ५.०

①

॥सत्यमेव जयते॥११॥

॥कर्मनिरूपणवर्णश्रमवृत्ति

श्रीगणेशाय नमः श्रीगुरुवे नमः ॐ नमो सद्गुरुमाहामेरुः सुखस्वरूपे
 उगिरिवरुः चैतन्यस्वभावोऽतिथोरुः उः आधारसर्वाच्चा ॥१॥
 उष्यानिजबोधाचिसिरवरेः वेऽह वै लोसादिः अतिथोरुः तेथे
 अह्याविष्णुमाहारद्रेः तुझे निःआधारनादिजे ॥२॥ उः सीयेऽधा
 रस्ति तिः एणो दति चैलोक्यलोकपतिः सकल नूताचि उपतिस्ति
 तिः निदान अंति उजमाजी ॥३॥ सुरासुरमाहाथोरुः ये के सोम्य
 ये के दरेः ये नूते धरुनि निवीकारेः स्वरूपसा चारे पै उः ॥४॥ ते
 थे विवेकाचे आगरः सञ्जीदानंदाचे रत्नाकरः तेथिल लान
 ल्याकं करः एलिङ्घितेथोरवे करे होति ॥५॥ ज्याच्या औशधि

2A

चाचमकारः सेविताकरितिः अजामरः जेथे चिद्गं गेवे निष्परः निरंतर
रप्रक्ताहातिः ॥१॥ धा जो सुरनराचा विश्रामः जो सकळ आश्रमाः आश्र
मः जो क्रियाकर्माचे निष्कर्ष जो निजधाम जिवाचे ॥१॥ जो नजना
चिक्कळवाडिः जो नक्तजिवणाचिवाडी जो आवडिचिनिज आवडीः
जोगोडीयेचिगोडी निजास्यता ॥२॥ सासदूरुमाहामेरुः जो कठिन
वैविण्य आधारः ज्याचे निःप्रागे ससारः होये सुखकर साधका ॥३॥
यासाधकाचे समाधानः शिष्याचारवाने दधरणः आर्तचातकानि
जजिवणः स्वामिजणादेन उष्टला ॥४॥ तथाचा जो चरणप्रसा
दुः श्रीनागवतीयेका दशपुंडुः पुर्वाधाचा विनोदः नाषप्रबंधुवा

(३)

स्वानित्ता॥५॥ तेथे उध्वे पुसिल्या विनुति त्या शोडशध्याई श्रीपतिसा
 गितल्या यथानिमुतिः न जनस्मृति का मुणि॥५॥ त्या विनुति माजिनि
 जवर्मः नक्ताचे न जनकर्म तेमि के वळ आत्मराम ऐसे पुरुषोत्तम
 बोलिला॥५॥ तेथे आशं के विविध तिः करितां कर्मोचि कर्मगतिः क
 मरुता तेने नो कितिः तरे कर्म मरुता वडे के वि॥५॥ कर्म करितां वाडे
 कोडे कर्मि कर्मरुता वडे कर्म मरुता जिमोक्ष आं डुडे हे विरोकडे पु
 सोपा॥५॥ स्वये बोलिला श्रीपताः सत्वाचि जे कर्म स्थितिः ते कर्म वि
 माझि विनुति हे सोळा व्याजं ति निरोपिले॥५॥ स्वये आचरता
 स्वकर्म ते कर्म चिहो ये ब्रह्म हे वि कर्म क्रिये वेचर्मः देवासे सुग
 मपुसोपा॥५॥ ऐसा पोटी वा आवाका ते विपुसा वया आशं कोः

भाग ११
॥२॥

(3A)

वर्णाश्रमाविस्वधर्मविहिकाः देवांसि देस्वापुसडु ॥१८॥ उधव उवाच ॥
श्लोकः यस्यानिहितः पूर्वं धर्मस्तद्भक्तिः लक्षणः ॥ वर्णाश्रमाचारव
तां सर्वेषां हि पदमपि ॥१९॥ टिका ॥ उधव ह्यनेना नक्तपतिः एकता
उस्यानिजविचिनुतिः मजः ॥ यै स गमलु चितिः स्वधर्मसि नक्तिघ
रे कैसि ॥१९॥ उवाकल्यादिवाडे कोडे स्वधर्मकर्म नक्ति जोडे हेवर्णा
श्रमनिजनिवाडेः निरूपण चोखडु निरूपीळे ॥२०॥ सर्वा माज
नवां परमगतिः स्वधर्मघडे नगवद्वक्तिः यानिरूपणा विनिमुतिः
उवासु निश्चितिनिरोपिलि ॥२१॥ श्लोकः ॥ यथानुशीयमानेन त्वई न
क्तिनृणा नवेडु ॥ स्वधर्मणारविंदादतममाख्यानुमर्हसि ॥२२॥ टि
का ॥ एकैकमलनयनाम्युता जोका स्वधर्म अनुष्ठिताः उशीनि

जननी स्वनावता प्राण्या व्याहता स्वये लाने ॥२३॥ ते कर्म कुशल
ते चिच्छितिः मज्जता गिसांगा विसुनिश्चातिः कमल नयना कमला
पतिः छपा मुर्ति माधवा ॥२४॥ उपे सहाण सिलु श्रीपतिः म्या क म्यावे
अदि कोणा प्रति सांगित लिस वेधमा चिच्छिति ते रिति विनंतिः अवधा
रि ॥२५॥ श्लोकः पुरा किल महाना धर्म परम कं प्र नोऽय तेन हं सरूपे
एव प्रणे न्या ह्यु माधवा ॥२६॥ इत्या व्या बाहु चा प्रताप अद्भुतः
विश्व मर्यादा धर्म सेतु श्रवणं ज्ञा राये थारि छेत्तु या छगि ह्यणि जै अ
हा बाहो ॥२७॥ स्वधर्म कर्मा चा द्योत कुः जना दिव क्ता कुं ये कुः वणा
श्रमा दि विवेकुः उपदेश कुतुं श्रेष्ठ्या वा ॥२८॥ पुर्वि हं सरूपं स विस्त
रः बो लिला स्वधर्मा चा नि धीरः त्यां तु क्तुं वा अध्यात्म सारं निवदु सा चार

(4A)
मज्झसंगितके ॥ २५ ॥ तेथिल्लस्वधर्माचे लक्षणः मज्जनकळेचि निरुपणः
जे तु हंसरूपे आपणः स्वधर्मजाणबो लिळासि ॥ २६ ॥ दुप्पे निमुखे येथो
चितेः नक्तियुक्तः आश्रमधर्मनिःसन्नकुमारजालेश्रोतेः तेचि मातेसाणा
चे ॥ २७ ॥ अणसिसन्नकुमारदाराधर्मा विसरले परंपराः ते विचारनि
करुनि लिधाराः हे सारे गधराधरा ॥ २८ ॥ श्लोकः ॥ सईदानीमुमहंता
काळेना मित्रकर्षणः न प्रायो ना विना मर्यादे के प्रागनुशासित ॥ २९ ॥ तिका
कामक्रोधलोभः अनिमानः हेचि नक्ताचे वैरि साहि जेणः त्याचे तु करिसि
निर्दळनः अरि मर्दनया हे तु ॥ ३० ॥ नक्ताचे अरि निर्दळनः तुज वाचुनि
कर्ता आणः तिहि लोकि नाहि जाणः अनन्यशरणया लागि ॥ ३१ ॥ दुवा
कल्माचिया आदि सिः उपदेसिले सभकादिका सिः बहु काळ जाळे

त्याबोळासिःतेधर्मकोण्हापासिप्रायसानाहि॥३॥प्रायसायेकाहिन
 रःनाहिस्वधर्मतिष्ठरःशिशोदरिअथादरःस्वधर्मविवाविसुराणि २
 ॥३॥यथातथ्यधर्मप्रतिष्ठाकरिसेसानाहिउपदेशायाळोगिजि
 वैकुंठाःस्वधर्मनिजनिष्ठमजसाग॥४॥श्लोकःदोनिवक्ताकर्ता
 तीतान्योधर्मस्याच्युततेनुविस्तारयापि वैरिआयत्रमुतिधराक
 ळा॥५॥कर्तावित्राप्रवक्तावचनमधुमुदन॥यत्तेमहितळेदेव
 विनष्टंकप्रवक्षति॥६॥टिका॥अपुत्रज्ञानेस्वधर्मवक्तायेनुलो
 किगातत्वताःकुजवाचुनिअच्युताःआणिकसर्वथाअसेना॥७॥
 येकशास्त्रमयादाविप्रतिःकर्मकळापुलोळोजाणतिःपरिक
 माचिआचरतिगतिःतेहिनेनतितत्वता॥८॥याळोगिगानाचंताः

(5A)
धर्माचा कर्ता वक्ताः धर्मविस्तारनिराक्षिताः आनि कुसर्वथा असेना
॥३५॥ पाहाता या लोकाचा हाईः उज्ज्वल स सर्वज्ञ नाहिः असो विचारि
ता लोहितिहिः उज्ज्वलमाननाहिसंगताः ॥३६॥ उज्ज्वल स लोक पाहा
लेः जेथे व्याहिवेद पडदरु शणे इति ह्यसम्युति पुराणे मुर्ती मंत पणे उ
नि असति ॥३७॥ अथा ते ब्रह्मसत्ते चाहाई उज्ज्वल स चक्ता नाहिः उज्ज्वलानु
ग्रहे पाहिः या लोकाचा हाई मुति मंत ब्रह्म ॥३८॥ तेणे उवा सर्व कर्म ध
र्म संस्था करुणि दाविलि ते छेता ता उनि ज धर्मांगे लिया आतां स्व
धर्म वक्ता मग कै वा ॥३९॥ नक्ती युक्त स्वधर्म गति सांगा वया यथे स्थि
तिः उज्ज्वल वृनिया श्रीपतिः आलिका ससक्ति असेना ॥४०॥ उज्ज्वल
साहे जगजिवनुः नक्त मजै दग वनं जनुः या लाणि नावे मधुसुद

नुः ऐसे प्रार्थुनु बोळु ॥ ४३ ॥ श्लोकः ॥ तत्त्वतः सर्वधर्मज्ञ धर्मस्त्वद्
 क्लृप्तक्षण ॥ एतयस्य विधियेत तथा वर्णय मे प्र नो ॥ १ ॥ टिकाः ॥
 उंसर्वज्ञज्ञानमुक्तिः तरिमनुष्या वि कर्मगतिः वर्णप्रमा विध
 मस्ति तिः येथानि मुक्तिमजसांग ॥ ४४ ॥ वर्णबाह्याचे निजवर्म ते
 हि सांगाचे विहित धर्म उधवे प्रायेण पुरुषोत्तमः तेणे मेघश्या
 मनुष्टला ॥ ४५ ॥ सकळ जना जहित करः उधवे प्रह्लाद केला
 सधरः ते ऐकोन शुक्र योगिद्रः आनंदे निरतेणे प्रह्लाद ॥ ४६ ॥ शु
 क ह्येणे परिक्षिति सिध्द न्य बुद्धिते उधवापासि जेणे प्रार्थुनि
 रुषिके पिजाळा जगासि उपकारि ॥ ४७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥

श्लोकः ॥ ईष्टं स्व नृयमुख्ये न पृष्टं स्व न गवान हरि ॥ प्रीतसे मा
यमर्यानां धर्मानाहसनातनाना ॥ ८ ॥ टिका ॥ शुक्लपणे परिक्षितिः
सावधान होये चिति ॥ धन्य उधवा विप्रक्षोक्तिः स्व कर्म मुक्तिपुसि
लि ॥ ४८ ॥ जो नृया माजिपट्टियंता जयंत आ वडे छे छाणाथाः ज्या
वेगळे श्री अनंताः क्षण हि सवथा मनेना ॥ ४९ ॥ ज्या पासि गानि ज
मुजः सदा सांगे गुरु उधवा ज्या गले आत्म का जः जघोक्ष
जबोले ना ॥ ५० ॥ ज्या ज्या ब्रच ना सि विलंबुः क्षण न करि रमाव
स्तु नुः जो ब्रह्मादिका सि दुल्लभूः तो जाला सुल्लभु उधवा ॥ ५१ ॥ या लो
गि नृय मुख्यताः आलि उधवा आ हाताः ते ए प्रार्थुनिया नग
वंताः स्व कर्म मुक्ता पुसिलि ॥ ५२ ॥ हो कां ज्या चे नि प्रक्षधर्मः

जगउद्धरेयथानुक्रमेऽव्याल्लगिगापुरुशोत्तमेऽमोक्षुस्वधर्मे
 प्रगटकिजे ॥५३॥ स्वकर्मकरितांस्वभावताः निजमोक्षलाने
 आई ताः येकडियाउपकारादिकथा उद्धवेतत्वतापुसिलि ॥५४॥
 येकोनिवातकाचेवचन गजो निवरुषेजे विघ्नकां वछ
 हुंकारे जाणः येदंबरो गिधेदुजे सि ॥५५॥ तेविऽपेकोनिउध
 चाच्याबोलाः च्छेन्ननिजबाधागजिनठाः अतिस्वानेदेतो
 शुलाकायेबोलिठागोविंदु ॥५६॥ श्रीगवानुवाच ॥ ध
 म्प्रेषतवप्रश्नोनेप्रेयः स करो नृणां ॥ वर्णाश्रमाचारवर्तातमु
 धवनिबोधमे ॥ ॥५७॥ टिका ॥ जेविकां पुत्रयेकुलतायासिकाहिवां विना
 माता तेविउद्धवाश्रीछन्नाथाः याचेवचनवृथाहोनेदि ॥५८॥

ॐ
हरिखेह एसारंगपालिः धन्य उद्धवा उद्धवाणिः मोक्षमार्गं विनिशाणिहे
जाणाता मुनिवांकेलि ॥ ५८ ॥ उद्धवा प्रश्ना विप्रश्नोतरः वर्णश्रमिजेको
निनरः यासिस्वधर्मविमोक्षिकवरः ऐकसाचारसांगेन ॥ ५९ ॥ कल्मा
दिपासुनुस्वधर्मसंस्थाः पुनतनयवर्गेति कथाः उजमिसांगेन तव
ताः औक्यातां उद्धवा ॥ ६० ॥ श्रेयसादेव तयुगे वर्णो नृणां हंस
इति स्मृतः कृतक्या प्राजा जात्या न माहृतयुगं विदुः ॥ ६१ ॥ वेदप्रनव
वेदाग्रधर्मो हंसरूपधृक् ॥ ६२ ॥ तपोनिष्ठा हंसमां मुक्तं किल्बिषा
व ॥ ६३ ॥ टिकाः ॥ पुर्विले कृतायुगिल्लक्षणः तै न के ते गात्रा हि वर्णव
वैदुशरवा वेदपठणः कर्माचरणतेनाहि ॥ ६४ ॥ तै स कल्मसुष्यासि
जाणः सो हंसो चैव उद्धवा नः याणां हि हंसहाये ऊचिवर्णस

वासिः हि जाणते काळि ॥ ६॥ अतै प्रणवमात्रे वेदपठनः दृश्यः
 पे मिः आपणः धर्मवदुष्यादसंपूर्णः अधर्माचे जाणनावणाहि
 ॥ ६॥ ते काळि श्रेष्ठसवगुणः शास्त्रागिसयवादि जाणः अवचे
 धर्मपरायनः कपटतै जाणजं मले नाहि ॥ ६॥ परद्रव्यः प्राणि
 परदाराः याचा अनिकसकादराः स्पर्शले नाहि जिह्वाराः
 ते काळि चानरा घामिष्टा ॥ ६॥ अतै काळि चानरा धर्मीष्टाः सोह
 हंसाचिः आत्मनिष्टाः हेचि न जनमजवरिष्टाः तपोनिष्टाया
 नावा ॥ ६६॥ तै स्वर्गजावेंहे नाहि कथाः नेनति नरकाचि वार्ता
 अधर्माचि अवस्थाः स्वप्नि नाहि चितास्पशेना ॥ ६७॥ यापरि प्र
 जासमस्ताः स्वधर्मस्वनावेक्षत दृश्यः याळागि जाणनिश्चितः

४१
ह्याते ॥ १ ॥ बोधिजेष्ठतथुग ॥ ६८ ॥ श्लोकः वेतामुखेमहा
तागप्राणमेहदयत्रयि ॥ विद्याप्रादुरभूतस्यजहमोसंविचुम्भ
ख ॥ १५ ॥ टिकाः ॥ उधवायावच्छिद्यगाठाईः उध्यानाग्याविपरम
नवाईः ह्यतायुगिच्याप्राप्रापरिस्पाहिः कुजमाझाठाईविश्वसु
॥ ६८ ॥ वेतायुगिप्रगटलेवर्गः ॥ मिवैराजपुरुषोत्तमः यामाझे
निनिश्चसैत्रैधर्मः वेदसंनमवाटका ॥ ७० ॥ तेथैत्रैविद्यावि
विधनेदः नानामंचनानाच्छेदः श्रुवेदादितिहिवेदः प्रगट
लेप्रसिद्धनिजशाखि ॥ ७१ ॥ ह्यावेदांपासावत्रिवृदमखः वि
मेखळायुक्तमिचिदेखः जेथहोनेअध्वर्यः औद्विकः कर्मवि

शेषजोडाई॥७॥थाऐसेमद्रूपयज्ञकर्मतेथिल्लाआधिकाराचेंव
र्मःदोष्टोकिपुरुषोत्तमःवर्णाश्रमसांगतो॥७३॥श्लोकः॥विप्र
क्षत्रियविदूश्शूद्रामुखबाहुरपादजाःवैराजापुरुषाजाता
यआत्माचारलक्षणा॥७४॥विद्वान्॥वैराजापुरुषापासावजाणः
मुखविउपजल्लेब्राह्मणः॥बाहुपासुनराजिन्यःउरुजन्मस्त्राणवैश्य
चैः॥७५॥शुद्रचरणजन्मल्लेजाणयापरिजाल्लेआरिवर्णायाचे
ऐकमुख्यलक्षणाःस्वधर्माचरणसर्वांसि॥७५॥चतुर्वर्णाचिउ
त्पत्तिःपुरुषापासुनियारितिःजातांआश्रमाचिस्थितिंसांगेन॥७६॥श्लो
कः॥गृहाश्रमोजघनःतोब्रह्मचर्यहृदोमम॥वक्षस्तुल्लेचनेवा

(9A)
सो न्यासः शिर्षणि संस्थितः ॥१४॥ टिकाः ॥ गृहस्थाश्रमासि जघनस्थ
नः ब्रह्मचर्यमाप्ता हृदई जाणः वानप्रस्थासि मित्रापणः वाटविमू
हिमाणवृक्षस्थितिः ॥१५॥ चतुर्थश्रमजो संन्यासि त्याचामाप्तेसि परहो
वासः ये वं वर्णाश्रमविच्छेदः उजसावकाससांगिते ॥१६॥ श्लोकः ॥
वर्णानामाश्रमाणां च जन्ममरणसंसारिणिः ॥ आसं प्रवृत्तयो जुगुं
निचैर्निचोत्तमोत्तमा ॥१७॥ टिकाः ॥ जैसे जन्म जैसे स्थानः या वर्णा
श्रमा तैस गुणः उत्तमि उत्तमत्व जाणः निचिं निचपण सह जेचि ॥१८॥
सत्त्वप्रधान्य ब्राह्मणः सत्त्वस्वर्जो क्षत्रिजाणः रजतमे वैश्यवर्णः
सुद्रजाण तमो निष्ठा ॥१९॥ तैचि ब्राह्मणादि व्याहृति वर्णस्याचे प्रवृत्ति
चेत्तद्वर्णः वेगले वेगले जाणः सयं न भायण सांगतुः ॥२०॥ श्लोकः ॥

शमोदमस्तपः शौचं संतोषः क्षातिराजवं ॥ मद्रुक्तिश्च दया सयं ब्रह्म प्रह
तयस्त्विमा ॥ १६ ॥ दिका ॥ उद्यवासि ह्यणेश्रीं ह्यह्म ॥ ब्राह्मणा प्रतिदश
लक्षणेः तु जमिसागेन निरूपणः तस्यावधानावधारि ॥ ८५ ॥ मना
दिजानेन्द्रियवृत्तिः ब्राह्मणदृष्टीपरिचारमिच्छति ॥ तेऽप्योवरुणिविवे
कयुक्ती ॥ आत्मप्रतिपत्तिधरावि ॥ तेऽपि वृत्तिवेधरणेऽप्येसः ह्यह्म
सर्पावेमुखधरणेऽप्येसः तौ वेदेऽपि कलिजवः आपैसः तं वधारणा
सौरसेनिहटावा ॥ ८६ ॥ तेऽपि वैराग्यप्रतापवसेः गुरुवचनाच्चेनि
विश्वासैः अंतरवृत्तितेनेह ॥ टावेऽप्येसः जवयेऽप्येसः समरसेनि
आत्मता ॥ ८५ ॥ मुख्यकुरुनिवचनः तदर्थो बोधेनिमज्ञः तत्प्रवण

(10A)

य

होउ नः शमूतो जाणयाना ॥ ८८ ॥ आहं ए प्रकृतिमाजि जाणः हेस्व
ना विकल क्षणः याना वगाशामो गुणः एक निरूपण दमा चे ॥ ८९ ॥ वि
शमै प्रवृत्ति प्रचंडः कर्म द्रिया ने बाह्य बंडः विधि ने या चे वं बुनि तो उः
सैरा वितंडु विचरने दि ॥ ९० ॥ वेद विधी चे निहातेः देह निवाहा पूर
तेः स्वाणे जेवने ई द्रिया तेः ते जाणयेथ दमो गुण ॥ ९१ ॥ शमै ज्ञाने
द्रिय उपशमः ते चि कर्म द्रिया मुख्य दमः या हि वरि वेदोक्त कर्म ते
ज्ञान कर्म गौरवा चे ॥ ९२ ॥ यथे शमूतो जाण मुख्य राजाः दमा दि ई
तरया चिया प्रजा ते दोहि सांगिते वो जाः पैकृति जातो ने मु ॥ ९३ ॥
तो वत ता स्वधर्म स्थितिः हरिते विसंबे नानि जवृत्ति जा नि जा भनि
श्रयो चितिः अहोराति विवंचि ॥ ९४ ॥ जे कि तो निया वाहे धन का

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com